

Strandkål - *Crambe maritima* - på ön Horssten

TORBJÖRN PETERSON

Dagen var stilla och varm den 6:e augusti 2004. Havet låg nästan som en spegel och solen gassade och glittrade i havsytan.

Vid horisonten låg den lilla landmassa som jag visste var Horssten. Ön ligger i Stockholms skärgård, öster om Runmarö i Djurö socken. Ju närmare jag kom ön, desto skarpare blev konturerna och slutligen kunde den magra vegetationen skönjas bakom de skyddande strandklipporna.

Jag lade till i den gamla hamnen - numera kallad "gästhamnen" - på sydsidan. Hamnen är numera för grund för alla båtar - sista biten fick jag släpa in båten över stövelldjup klapperstensbotten. Av en lycklig slump landade jag precis vid en björnbärsbuske.

Det var ett av dagens mål att ta belägg på denna buske, vilken tidigare undgått artbestämning. Då lång tid förflutit sedan förra besöket hade jag glömt växtplatsens exakta läge.

Dagens främsta mål var dock ett annat. Vid två tidigare besök - 1985 och 1997 - hade jag bägge gångerna sett Horsstens specialitet - strandkål - men inte närmare dokumenterat den eller noterat frekvensen. Det tänkte jag reparera nu.

Med en ganska klar minnesbild av växtplatsen styrde jag kosan mot den sydöstra viken. De stekheta klipporna hade en sparsam vegetation efter en ganska torr sommar.

Ganska snart kom jag ned på en liten klapperstrand som låg närmast vattnet. Där

lyste det grågrönt i synfältet. Jodå, där stod strandkålen troget och väntade. Den dominerade vegetationen på den cirka 30 meter långa stranden och jag kunde räkna in 73 olika plantor som alla växte 10-30 meter från havet.

Strandens ursvallade morän hade lämnat ett smalt bälte av rundslipade klapperstenar stora som barnhuvuden i vattenbrynet. Högre upp på den från vågor mer skyddade stranden var marken täckt av grovt grus. Här trivdes strandkålels meterhöga plantor, vilka bredde ut sig med sina kraftiga blad och yviga blomställningar. Flera grupper var så tätt sammanvuxna att det var svårt att urskilja de enskilda plantorna. Deras stora kompakta blad skuggade marken effektivt och ingenting kunde växa under eller ens i närheten av plantorna. Deras tålighet inför både bräckt vatten och torka var imponerande. Trots det torra vädret var plantorna savstinna och företedde inga tecken på torkstress. Stjälkarna och bladen kändes sega, glatta och styva.

Efter att ha beundrat och fotograferat beståndet - och demonstrerat det för ett par flanerande båtgäster - drog jag mig bortåt mot den västra viken, då jag hade en minnesbild av att det skulle finnas strandkål också där.

Väl uppe på en högre bergknalle blickade jag ned över det stora klapperfältet som här löpte långt upp mot land. Med kikarens hjälp såg jag grågröna växter på ett par platser. Nedkommen på klapperfältet kunde jag

Art	Namn	Sydöstra viken	Sydvästra viken
<i>Agrostis stolonifera</i>	krypven (strandnära)	•	•
<i>Alnus glutinosa</i>	klibbal	•	•
<i>Anthriscus sylvestris</i>	hundloka	•	
<i>Argentina anserina</i>	gåsört (strandnära)		•
<i>Centaurium littorale</i>	kustarun	•	
<i>Cirsium arvense</i>	åkertistel	•	
<i>Deschampsia bottnica</i>	gultåtel (strandnära)	•	
<i>Epilobium angustifolium</i>	mjöлке		•
<i>Filipendula ulmaria</i>	älgört	•	
<i>Galium verum</i>	gulmåra	•	•
<i>Hieracium umbellatum</i>	flockfibbla	•	
<i>Juncus gerardi</i>	salttåg (strandnära)	•	
<i>Leymus arenarius</i>	strandråg		•
<i>Lythrum salicaria</i>	fackelblomster	•	•
<i>Phalaris arundinacea</i>	rörflen (strandnära)	•	•
<i>Rubus idaeus</i>	hallon	•	•
<i>Rumex crispus</i>	krusskräppa		•
<i>Sagina procumbens</i>	krypnarv (strandnära)		•
<i>Salix caprea</i>	sälg		•
<i>Sonchus arvensis</i>	åkermolke	•	
<i>Tanacetum vulgare</i>	renfana	•	•
<i>Tripleurospermum maritimum</i> ssp. <i>maritimum</i>	strandbaldersbrå (strandnära)	•	•
<i>Valeriana sambucifolia</i> ssp. <i>salina</i>	strandvänderot	•	

Tabell 1: Följevaxter i strandkålens närhet på Horssten 2004.

konstatera att strandkålen här inte var lika talrik som på den sydöstra stranden. Här fanns bara 14 plantor, varav de största växte i två stora grupper, en i vardera kanten av klapperfältet som låg 30-40 meter från havet. Plantorna här växte i mycket grövre klapper och några plantor hade lyckats utnyttja denna miljö på ett mycket speciellt sätt. Tre plantor hade grott långt ned i håligheterna under klapperstenarna och letat sig upp mot ljuset i hålrummet mellan stenarna.

En annan egenhet på denna växtplats var att fem olika plantor ännu befann sig i blomning. I likhet med alla plantorna på sydöstra stranden befann sig många även här i frukt, med de små gröna fruktkloten sittande på grenarna.

Inalles 87 plantor på två lokaler, uppenbarligen vid bästa hälsa, borgar för att

strandkålen har framtiden för sig på Horssten. Ett antal växter fanns i strandkålens närmaste omgivning (se tabell 1) men ingen av dem växte i deras direkta närhet och framstod inte som några allvarliga konkurrenter.

Horssten är nog strandkålens äldsta och bästa fäste i hela Stockholms skärgård. Spridda förekomster har hittats på enstaka öar både i Sörmlands och Upplands skärgårdar, men den förefaller där vara sällsynt och mer eller mindre tillfällig.

Strandkålen är fridlyst i Blekinge och på Gotland - där arten är förhållandevis vanlig, men ännu inte i några andra landskap. Den är ätlig och har utnyttjats som föda av befolkningen i Sverige såväl som i Storbritannien där "Sea Kale" är traktvis vanlig och även odlas. Att den lockat människor till förtäring är inte konstigt - åtminstone de

späda plantorna påminner om de många framodlade sorterna av kål i den mångformiga arten *Brassica oleracea* i samma växtfamilj. Skillnaden ligger i att strandkålen har vita blommor och klotrunda frukter, medan den odlade kålen har gula blommor och avlånga skidor.

Även boskap betar av arten vilket tros ha orsakat dess tillbakagång på vissa lokaler. Arten tenderar att gynnas av upphört bete från tamdjur på skärgårdsöarna.

De äldsta fynden av strandkål från Uppland i Riksmuseums samlingar är från Sandhamn i Djurö socken mellan 1875-1890. Från Horssten är arten rapporterad av Romell (1915) och Samuelsson (1926-27) enligt Almquist (1929).

Av ett foto i Romells artikel framgår att strandkål då endast var funnen i det jag kallar ”sydöstra viken”. Arten var då ganska fåtalig – Romell nämner 5 exemplar – och säkerligen tämligen nyetablerad. Horssten var då endast den tredje kända lokalen i Stockholms skärgård. I dagsläget förefaller strandkålen vara i långsam spridning.

Övriga fynd i Djurö socken är Korsö 1886 samt Hästskär 1915-1925. Bägge skären är belägna nära och strax söder om Sandhamn. Det mer udda äldre fyndet är från Prästkobb i Lilla Nassa skärgård i Möja socken 1918. Det allra nordligaste av de äldre fynden är från Rödkobben ostnordost om Idskär, mellan Arholma och Idö. Ännu nordligare lokaler har rapporterats i projekt Upplandsfloran från Vaddö och Fogdö. Första svenska fynd är från Bohuslän 1742.

I Östersjön är den generellt ganska sällsynt från Stockholmstrakten över Ålands och Åbos skärgårdar till Finska viken och Baltikum, något vanligare söderut på Gotska Sandön och svenska västkusten till

Syd norge, samt Västeuropa i Storbritannien och Normandie. En isolerad population finns dessutom i norra delen av Svarta havet.

I världen finns cirka 20 arter av släktet *Crambe*, utbredda över Eurasien och Afrikas tropiska berg. De finns även i Makaronesien (Kanarieöarna, Madeira och Azorerna), med 13 arter bara på Kanarieöarna. Europa har 8 arter av släktet, varav flera odlas som grönsaker. Ett exempel är den i medelhavsområdet ursprungliga arten oljekål (*Crambe hispanica*). Den är även en kommersiell oljeväxt som sällsynt och tillfälligt kan påträffas i Nordeuropa, med första kända svenska fyndort i Skåne på 1940-talet.

Referenser

- Almquist, E. 1929: Upplands vegetation och flora. Acta Phytogeographica Suecica. I. Uppsala.
- Almquist, E. & Asplund, E. 1937: Stockholmstraktens växter, 2:a uppl. Botaniska sällskapet i Stockholm.
- Hultén, E. & Fries, M. 1986: Atlas of north european vascular plants north of the tropic of cancer. I. Maps 1-996.
- Jonsell, L. m. fl. 1997: Projekt Upplands Flora. Halvtidsrapport. Daphne 8, supplement 1. Botaniska sällskapet i Stockholm
- Naturhistoriska riksmuseet: Den virtuella floran. <http://www.linnaeus.nrm.se/flora>.
- Romell, Lars-Gunnar. 1915. Växtgeografiska notiser från hafsbandet utanför Stockholm, sommaren 1915. SBT 9, 1915.
- Rydberg, H. & Wanntorp, H.-E. 2001: Sörmlands Flora. Botaniska sällskapet i Stockholm. Västervik.
- Tutin, et al. 1964: Flora Europaea. Vol. 1. Cambridge.